

Kalná milostná scéna s Helenou je vyvrcholením Ludvíkovy neschopnosti „odpustit lidstvu“ křivdu, která se mu stala, vyvrcholením jeho touhy po odplatě. Ludvík tu realizuje chloubnou kasárenskou erotiku celibátníka. Tehdy „svlékal“ pro obdiv kamarádů Lucii — vydrážděn jejím chladem — sám zůstává oblečen a cynicky ji pozoruje, teď tuto vysněnou zvrhlost vrhá jako pomstu do tváře Heleně hraně cudnosti. Trapnosti a urážky, všechno ponižení, jež se v něm po léta skládalo, má teď být vykoupeno stejnou trapností, urážkami a ponižováním. Oko za oko, zub za zub. . . Vládne tu krutý Bůh pomsty, Hospodin Starého zákona.

Mohl autor přejít tuto chvíli vrácené rány, která má jeho hrdinu vykoupit z pekla, z jeho „naveskrz marného běhu“ obráceného do minulosti, do minulosti „politických procesů, minulosti sálů, v nichž se vzpažují ruce, minulosti strachu, minulosti černých vojáků a Lucie“, mohl tuto klíčovou chvíli přejít jen cudným náznakem? To, že ji tak podrobně, v „naturalistických“ detailech sleduje, to je pouze nutná příprava k tomu, aby Ludvík došel až na konec své připravované pomsty, kde číhá prohra, a byl s to přijmout svůj nový úděl, dojít k práhu svého poznání, a tedy přece jen k výhledu katarze. Snad ji necítíte, snad vám uniká, snad k vám doléhá jen zvuk oné všepostihující destrukce. Ale pak jste se dali zmást.

Když kámen, který měl zasáhnout Zemánka — pomsta na Heleně — proletěl tak trapně mimo něj, pochopí Ludvík, že žert, který rozehrál, nabyl samostatného života. Už ho neovládal. Hra ovládla jeho. V zdánlivě dokonalé propočtenosti jeho žertu byla utajena malá chybička, nepatrná, neuvažovatelná náhoda, a ta zvrtila všechno v opak. To však nebyla anomálie, ale zákonitost. Život nelze manipulovat pravidly hry, byť sebedokonalejšími, je mocnější a záladnější než každý lidský kalkul, prosadí svou. Nebo můžeme také říci, že s námi život hrál svou vlastní, neprůhlednou hru? „A tu jsem si uvědomil, jak bezmocné je chtít odvolat svůj vlastní žert, když—já sám s celým svým životem jsem zahrnut do žertu mnohem všeobsáhlejšího (pro mne nedohledného) a naprosto neodvolatelného,“ říká si v těch chvílích fatalisticky Ludvík. Tedy přece jen jsou všechny východy uzavřeny, přece jen je člověk bezmocný?

Bezmoc vůči vývoji světa si ovšem sugeruje vždy sílu pohybující člověkem: řekneme-li jí „skrytá ruka“ (jako A. Smith) nebo „zákon hry“, princip zůstává týž. Ludvík prostě není s to v dané chvíli překročit sám sebe. Nejdůležitější význam pro jeho další vývoj má však jiný fakt: poznání, že žil v iluzi, v omylu, v klamu. Nejednal svobodně a nezávisle, neovládal sebe ani koho jiného, byl ovládan: ovládan touhou pomstít svůj minulý život. Teď nebyl jako za nadšených studentských let uhranut dějinami, ale svou vyhoštěností z dějin. Svět pro něj přestal být závrtně měnlivým proudem života. Zkameněl, všechno zkamenělo: